

Pázmány- ábrázolások

Festmények, metszetek

A fiatal Pázmányról, érseksége előtti időszakából két portréfestmény maradt fenn, mindkettő a Pannonhalmi Főapátsági Múzeumban található. Az ismeretebb, szakáll nélküli arcképen Pázmány szokványos jezsuita öltözékben látható, keletkezése egyes nézetek szerint 1605–1615 közöttre tehető, stílselemzési megfontolások alapján azonban újabban az 1610-es években készült eredeti portré után a 17. század közepén készült másolatnak tartják. Az eredeti a pozsonyi jezsuita kollégium könyvtárát díszítette a szónokok műveinek szekrénye felett.

Tüskés
Anna

Szintén Pannonhalmán található ma az a kép, amelyen Pázmány a későbbi ábrázolásain is feltűnő szakállával jelenik meg előttünk. Az 1970-es években magántulajdonból adományozás útján jutott a gyűjteménybe. Ez az egyetlen ismert kortárs portré Pázmányról érseksége előtt. A kép nem szokványos jezsuita öltözékben ábrázolja, habitusa felett egy fehér csuklyás ruhadarabot visel. A kép keletkezésének hátterében az áll, hogy 1615. október 15-én elhunyt Forgách Ferenc bíboros, prímás, esztergomi érsek. Mind a bécsi, mind a prágai udvari körök és a magyar katolikusok is Pázmányt látták volna legszívesebben az esztergomi érseki székben. Mivel Pázmány ekkor a jezsuita rend tagja volt, nem nevezhették volna ki érsekké. A pápa engedélyezte, hogy kilépjen a jezsuitáktól és átlépjen a szomaszka rendbe, amelyet 1532-ben alapított Emiliani Szt. Jeromos az észak-itáliai Szomaszkában, főleg az árva gyermekek nevelésére, a szegények gondozására és a lelkipásztorkodásra. Ezzel párhuzamosan II. Mátyás magyar király előbb turóci prépostnak nevezte ki Pázmányt 1616. április 25-én, majd fél évvel később aláírta érseki kinevezését. A turóci prépostság eredetileg premontrei alapítás volt, ennek fehér viseletével azonosítható a festményen látható, fehér ruhadarab. A kép keletkezése 1616. április 25-e és november eleje közé, Prágába tehető. A kompozíció Pázmány vonásait hitelesen megörökítve a premontrei alapítású, 1586-tól a rend megszüntetéséig jezsuita tulajdonú turóci prépostság sajátos, kettős jellegét szimbolizálja.

A legtöbb portré Pázmányt érsekként, főpapi öltözetben ábrázolja. Ritka, hogy pusztán önmagában az ornátus lett volna a fő ikonográfiai jegy, ehhez legtöbbször Pázmány más tulajdonságaira is utaló tárgyak csatlakoznak, például könyv, irattekercsek, toll vagy bizonyos gesztusok, például a felemelt jobb kéz alapító, adományozó mozdulata. Az ábrázolások vizsgálatakor foglalkozni kell a heraldikai jegyekkel, valamint a portrét magába foglaló kerettel is. A püspöki ornátus tartozékai ezen csoport

◀ Ismeretlen művész:
Pázmány Péter, 1610 körüli
portré után 1650 körül,
olaj, vászon, 81×60 cm
(Pannonhalmi Főapátsági
Múzeum)

◀ Ismeretlen művész:
Pázmány Péter mint turóci
prépost, olaj, vászon, 49×40
cm, 1616 (Pannonhalmi
Főapátsági Múzeum)

mindegyikén megfigyelhetők: a birétum bíborvörös fejfedő három vagy négy éllel; a mozetta elől gombos, könyékig ér főpapi vállgallér; a rochettum: fehér karing az alján széles csipkeszegéllyel; bíborvörös reverenda; a mitra (püspöksüveg); és a pectorale (mellkereszt).

Ezen csoport típusainak elterjedésében nagyban közrejátszott a sokszorosított grafika, a rézmetszetek. A magyarországi katolikus megújulás írói gyakran éltek az e technika adta lehetőségekkel, és díszítették műveiket rézmetszetes címlapokkal vagy címlapelőzésekkel. Ilyen rézmetszetű portré díszítette Pázmány 1636-os prédikációkiadásának címlapját is, amelyet a Pázmány által támogatott Szelepcsényi György – ekkor nagyszombati kanonok – készített. Ez

A legtöbb portré Pázmányt érsekként, főpapi öltözetben ábrázolja.

a metszet a késő reneszánsz és a kora barokk művészet stílárissajátosságait viseli: az ovális mellkép alatt kartus, felette címer és körülötte felirat. A gyümölcsfüzérés aediculában Pázmány címerének három strucc-tolla látható, mellette kétoldalt egy-egy puttó püspöksüveget és bíborosi kalapot tart. Ez egy elterjedt típusportré a 17. század első felében, amit jól bizonyít az összevetés a korszak más bíborosait ábrázoló metszetekkel.

A 19. század elején új ikonográfiai típus jelent meg: a dolgozószobájában ülő tudós főpapé. Ez olyan mintákkal hozható kapcsolatba, mint a reneszánsz itáliai festők pápa-portréi [...].

Lucas Kilian augsburgi rézmetsző barokk keretes Pázmány-portrét metszett, amely jóval egyszerűbb Szelepcsényi-éénél: elmaradnak a puttók és a címer. Mindkét Pázmány-metszet felépítése és díszítőelemei a német késő reneszánsz, illetve kora barokk sokszorosított grafikával mutatnak rokonságot.

Szelepcsényi György egy másik rézmetszetes portrét is készített Pázmányról néhány évvel később. Ez tipikusan barokk ornamentális és figurális kompozíció. Az ovális keretbe foglalt portrét két allegorikus nőalak tartja: az egyházi (fején pápai tiarával) és a világi (fején koronával) hatalmat jelképezik. A portré feletti timpanonban a puttók Pázmány struccotlás címere fölé tartják a bíborosi kalapot. A kulisszaszerű architektúrába foglalt arckép gyakori a korszak művészetében. A Szelepcsényi-féle második portré arctípusa vált az utókor művészeinek előképévé.

A 18. századtól megfigyelhető a keretek egyszerűsödése vagy elhagyása. A klasszicista-architektonikus

keretezésű Rugendas-féle portrémetszet (1742) ikonográfiaileg nem hoz újat. A 19. század első évtizedeiben alkotó Blaschke János metszetén jelenik meg először a nyakba akasztott pectorale (mellkereszt), amelyet ezután sok alkotó követ. Ikonográfiaileg új típust jelentenek Pázmánynak a 19. század közepétől festmények hatására megjelenő egészalakos ülő vagy álló metszetképei.

Josef Axmann rézkarca az ösgalériák egészalakos stá tusképeit idézi, amelyeken a környezet, ruha, póz és egyéniség is kifejezésre jutnak. Itt a könyvek, az ornátusnak és a környezetnek az a szerepe, hogy kifejezze a személy társadalmi szerepét, státuszát. Amit az arvonások nem árulnak el, azt elárulja a környezet, amelyet drapéria zár le a háttérben.

A 19. század elején új ikonográfiai típus jelent meg: a dolgozószobájában ülő tudós főpapé. Ez olyan mintákkal hozható kapcsolatba, mint a reneszánsz itáliai festők pápa-portréi: a karosszékben ülő, térdig ábrázolt

◀ Szelepcsényi György: Pázmány Péter, 1634, rézmetszet

◀ Jeremias Gottlieb Rugendas: Pázmány Péter, 1742, rézmetszet

főpap, aki egyik kezében könyvet tart, másikat a szék karfáján nyugtatja.

Than Mór kétszer is megfestette Pázmányt: először a Magyar Nemzeti Múzeum fölépcsőháza számára, másodsor pedig Fraknói Vilmos megrendelésére 1885 körül. A képet Kornis Gyula vásárolta meg, az ő adománya révén került a Pázmány Péter Tudományegyetem Filozófiai Karára 1934-ben. Ikonográfiaileg hasonlóak: az idős Pázmány íróasztala mellett áll, és íródeákjának diktál. Temple János festményén (1885, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar, Dékáni Hivatal) Pázmány íróasztal mellett ül, s két tanácsadó vagy íródeák veszi közre. A kompozíció előképei az érett reneszánsz itáliai pápaportrék között található: például párhuzamba állítható ezzel a dolgozószobájában megörökített X. Leó pápa Raffaellótól vagy III. Pál pápa Tiziano festményén.

Szobrok, domborművek

A szobroknak és domborműveknek fontos előképei voltak az arc és a felsőtest mintázásához jól használható mellképek. Az olajfestmények és rézmetszetek közül főként Szelepcsényi György két metszetének és az azok nyomán a 18–19. században készült festmények és sokszorosított grafikák hatása figyelhető meg az ikonográfiában.

Pázmányt kívánsága szerint a pozsonyi székesegyház kórusában temették el, és a főoltártól jobbra keresztel díszített kőlapot helyeztek. Epitáfiumának

tervén a kagylóhéjdíszítésű oszlopos fölkében álló alak baljában pásztorbotot, jobbában könyvet tart. A talapzat előtti koponyára két gyászoló nőalak támaszkodik. Az oromzaton és a talapzaton elhelyezett kartusokat feliratoknak szánhatta a tervező. A bíboros idealizált, fiatalos arckifejezése alapján arra következtethetünk, hogy a síremlékterv nem hiteles portré alapján készült, de értékes dokumentum az érsek korabeli megbecsülése szempontjából. A háromemeletes keret, a gyászoló nőalakok, a puttók, gyertyák, fáklyák és koponyák a korabeli síremlékek gyakori elemei. A síremlékterv legközelebbi tipológiai párhuzamai a 16. század közepe és 18. század eleje között készült püspöki és pápai síremlékek között található. Ezeken az elhunyt főpap alakját fekvő, ülő, térdeplő vagy álló pozícióban ábrázolta a szobrász, a mellette kétoldalt ülő, allegorikus (erényeket ábrázoló) nőalakok és a címer hangsúlyos elhelyezése főként a pápai síremlékekre jellemző. A meg nem valósult síremléket a holland Adriaen Abrahams Bloemaert (1609–1666) készítette 1637 vagy 1638 folyamán.

A Pázmány által 1630-ban alapított nagyszombati Szent István szeminárium (Stephaneum) öt év múlva, az egyetem megalakulásától fogva a teológiai kar egyik kollégiumaként működött tovább. A ma a Halenarska utcában álló barokk épület 1724-ben lett a Stephaneum székhelye. A bejárat fölött látható két dombormű-részlet eredeti helye a szeminárium régi épületének kapuzata lehetett. A baloldali reliefen a koronát felajánló

► Szelepcsényi György: Pázmány Péter, 1632, rézmetszet

►► Lucas Kilian: Pázmány Péter, 1630-as évek első fele, rézmetszet (1742, rézmetszet)

► Eduard Spiro
után Josef Axmann:
Pázmány Péter portréja,
papír, acélmetszet,
27,6×18,3 cm, 1855
(Magyar Nemzeti
Múzeum)

►▼ Adriaen Abrahamsz
Bloemaert: Pázmány
Péter síremléke, terve,
lavírozott tusrajz,
1637–1638, ismeretlen
helyen (Important Old
Master Drawings from
the Collection of David
Daniels, Esq. Sotheby,
London, 1978.)

▼ Ismeretlen művész:
Szent István és Pázmány
Péter, dombormű-törredék,
Nagyszombat (Trnava),
Halenarska utca 1. (fotó:
Tüskés Anna)

Szent István király térdelő alakja látható egyházi és világi vezetők társaságában az ország címerével: mögötte jobbra Szent Imre kezében hercegi süveggel és Szent László bárdal, balra a püspöksüveges alak Szent Adalbert, a bal szélen álló telt arcú alak talán Bakócz Tamás. A jobb oldali relief központi alakja a papnevelő intézetet alapító, zsámolyon térdelő Pázmány Péter, kezében talán az egyetemalapító oklevél, rajta quadratum. Mögötte balra zsámolyon térdel Oláh Miklós és Koháry István, lábánál a Koháry-címerrel, Pázmánytól jobbra Lósy Imre és Lippay György tünik azonosíthatónak. A két töredék egy középkori ikonográfiai hagyományra visszanyúló kaputimpanon részeként képzelhető el, melynek közepén trónoló Madonna- vagy

Krisztus-ábrázolás feltételezhető. A készítés ideje az ábrázolt személyek és az építkezés alapján 1725–1730 körülre tehető.

A 19. század második felétől kezdve szinte évtizedenként készült egészalakos Pázmány-szobor, -büszt vagy -dombormű. Időbeli eloszlásukat áttekintve megfigyelhető, hogy a szoborállítás első virágkora a két világháború közé esik. 1950 és 1990 között semmilyen szobrászati alkotás nem készült, a korábbiakból egyet raktárba szállítottak, egyet pedig áthelyeztek egy kevésbé központi helyszínre. A 2000-es évek elejétől újabb felívelés figyelhető meg: a szobor- és dombormű-avatások a Pázmány személyes pályájához és az általa alapított egyetemhez kapcsolódó évfordulók körül sűrűsödnek.

Az egyházi és a világi megrendelések aránya egyharmad-kétharmad. A művek célja és az általuk hordozott eszmei tartalom is ennek megfelelően alakult: az egyházi megrendelésű szobrok motívumaikban, gesztusaikban az egyházi szónok, prédikátor munkásságát és esztergomi érseki tisztségét hangsúlyozzák, míg a világi megrendelésre készültek a tudós, író, egyetemalapító tevékenységet emelik ki. Alapvető funkcióváltás nem következett be egyik szobor vagy dombormű esetében sem.

